

GERÇEĞİN DÜŞÜŞÜ:
POST-GERÇEK ZEMİNDE İLETİŞİM

Editör
Dr. Şakir Güler

GERÇEĞİN DÜŞÜŞÜ: POST-GERÇEK ZEMİNDE İLETİŞİM

Editör: Dr. Şakir Güler

Yayın No.: 950
ISBN: 978-625-433-277-7
E-ISBN: 978-625-433-278-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2022

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 2077

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfer@nobelyayin.com-
Alan Editörü: Sadık Küçükakman -sodik@nobelyayin.com

Sayfa Tasarım: Furkan Mülayim -furkan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Lale Yalçın -lale@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güler, Şakir.

Gerçeğin Düşüşü: Post-Gerçek Zeminde İletişim / Şakir Güler

1. Basım, VIII+ 170s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-433-277-7

E-ISBN: 978-625-433-278-4

1. İletişim Çalışmaları 2. Post-Truth 3. Hakikat Ötesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA
• Tel: 0 312 395 85 71 Sertifika No: 47479

ÖN SÖZ

Post-hakikat, post-gerçek, hakikat sonrası gibi kavramlarla dilimize tercüme edilen “post-truth” kavramı somut gerçeklikler yerine duygu ve kanaatlerin referans alındığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla içinde yaşadığımız gerçek-ötesi arena-da, sosyal, siyasal, ekonomik alanlardaki hemen her söylem gerçekliklerden ziyade yalan/yanlış durumları referans alabilmektedir, böylesi bir iklimde “*dinleyicilerin neyin gerçek olup olmadığına inanacağına dair*” tutumları gerçeğin kendisinden daha önemli hale gelmektedir¹. Üstelik yalnızca yönetim kademesinde politikacılar ve üst düzey şirket yöneticileri değil kamuoyunu oluşturan yurttaşlar da post-gerçek çağın birer öznesi haline gelmiş durumdadır. Kamuoyunu oluşturan grupların çoğu, kendi desteklediği ya da dile getirdiği düşüncenin söylemlerini doğru olarak nitelemektedir ya da maruz kaldıkları mesajların/söylemlerin aslını yeterince irdelememektedir. Bu durum kişilerarası ilişkilerden, sosyal ilişki ağlarına varıncaya dek birçok alanı kapsamaktadır. Üstelik hakikat ötesi çağda gerçeği referans almayan söylemler, çoğu zaman belirli bir karşı yaptırıma da maruz kalmamaktadır. Kanıksanmış bir iletişim problemi, üzerine yeterince eğilmeksizin ve çözüm arayışına girilmeksizin ortadadır. Taraflar gerçeklikten ziyade kendi gerçek olduğuna inandıkları söylemlerin peşinden gitmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sosyal ve siyasal arenada artık “gerçek” olgusu önem sırasını farklı unsurlara devretmiş olarak görülmektedir. Söz konu-

---

¹ Lockie, S. (2017). Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology*, 3(1), 1-5.

su unsurlardan hareketle bu kitap post-gerçek zeminde gerçekleşen iletişim örüntülerini siyasal, felsefi ve iletişime özgü alt bağlamlarda ele alarak etraflıca bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

Birinci bölümde Dr. Serdar Gezer, söylemler yoluyla inşa edilen yeni ve küresel gerçekliklerin yıkıcılığını ve insanların bu yıkıma duyarsızlaştığını, dahası bu duyarsızlaşmayı birtakım söylemsel teknolojiler yoluyla meşrulaştırdıklarını Bauman'ın "adiyaforileşme" kavramı ekseninde ele alarak "Hannah Aredth" filmi özelinde bir tablo ortaya koymaktadır. İkinci bölümde kökleri Antik Yunan'a dayanan parrhesia kavramı merkeze alınarak; bedel ödeme pahasına doğruyu söylemenin demokratik rejimleri idealize etme işlevi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda post-hakikat çağında ortaya çıkan post-politik siyasetin ve Antik dönemlerdeki demokrasi anlayışının bir karşılaştırması yapılmaktadır. Üçüncü bölümde ise gerçeğin rolü simülasyon kavramı özelinde sorgulanmaktadır. Özellikle dijital iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte inşa edilen sanal gerçekliğin realite olan ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Dördüncü bölümde ise kamu gündeminin oluşum sürecinde kitle iletişim araçlarının rolü ve çarpıtılmış mesajların aldığı rol sorgulanmaktadır. Bu kapsamda simülasyon ve gündem kurma kuramları etrafında bir çalışma yürütülmüştür. Beşinci bölümde, kamuoyunu bilgilendirme göreviyle ön plana çıkan halkla ilişkilerin post-truth dönemde etik açıdan ne gibi misyonlara sahip olması gerektiği ve spin doktorluğundan farklı yönleri üzerine bir yazı kaleme alınmıştır. Altıncı bölümde ise dezenformatif mesajların ve post-hakikat dönemdeki iletişim sorunlarının genel çerçevesi çizilmektedir. Son bölümde ise dijital iletişim süreçlerinde ortaya çıkan e-krizler ele alınarak e-kriz yönetiminde güvenilir mesajların önemine atıfta bulunulmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

Postmodern/Geç Kapital/Akışkan Modern Zamanlarda Adiyaforileşme, Kötülüğün Sıradanlığı ve “Hannah Arendt” Filmi	1
<i>Serdar Gezer</i>	

Giriş.....	1
1. Modernite, Postmodernite, Akışkan Modernite ve Geç Kapitalizm.....	2
2. Adiyaforileşme	7
3. Kötülüğün Sıradanlığı.....	10
4. “Hannah Arendt” Filminde Banal Kötülük.....	13
Sonuç.....	18
Kaynakça	19

İKİNCİ BÖLÜM

Hakikat Sonrası Siyaset ve Parrhesia’nın Prangaları	21
<i>Şakir Güler</i>	

Giriş.....	21
1. Parrhesia: Geçmiş Zaman Kipinde Erdemli Bir Özne Üzerine	24
2. Politik Alan ve Hakikat Sonrası Siyaset.....	33
2.1. Siyasetin Doğuşu: Geçim ve Politik Alan Sancıları.....	37
2.2. Siyasi Arenada Yaşam	40

3. Sonuç Yerine: Gücün Yörüngesinde Söylem, Yaltakçılar ve Parrhesianın Prangaları	43
Kaynakça	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hangi Gerçek? Simülasyon Evreninde Gerçeğin Rolünü Sorgulamak .....

Yusuf Şahin

Giriş.....	49
1. Gerçek Nedir, Nasıl Tanımlanır?	50
2. Jean Baudrillard Perspektifinden Gerçeklik	52
2.1. Simülasyon Kuramı	53
3. Sosyal Medyada Gerçeğin Sunumu.....	55
3.1. Sosyal Medya Kavramı.....	55
3.2. Simüle Edilmiş Gerçeklik Olarak Sosyal Medya: Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya	58
4. Sonuç Yerine	66
Kaynakça	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Geleneksel Medyanın Gündemi Şekillendirme Sürecine, Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinden Bir Bakış .....

Muhammet Emin Sözkese

Giriş.....	71
1. Gündem Belirleme Kuramı.....	75
2. Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı.....	79
3. Medyanın Gündem Belirleme Sürecinin Baudrillard'ın Simülasyon Kavramı Çerçevesinden Değerlendirilmesi.....	83
Sonuç.....	94
Kaynakça	96

BEŞİNCİ BÖLÜM

Post-Truth Çağında Halkla İlişkiler ve Etik Tartışmaları 99

Simge Ünlü - Erdal Bilici - Lütfiye Yaşar

Giriş.....	99
1. Post-Truth Çağda Halkla İlişkiler ve Etik.....	101
2. Post-Truth Çağda Halkla İlişkiler Etik Kodlarının İnşa Süreci.....	103
3. Post-Truth Çağda Spinoza Etiği ve Halkla İlişkiler.....	106
4. Post-Truth Dönemde Etik, Halkla İlişkiler ve Spin Doctor Kavramlarının Kıyaslaması.....	109
Değerlendirme ve Sonuç.....	111
Kaynakça.....	113

ALTINCI BÖLÜM

Hakikat Sonrası Çağda İletişim Sorunsalı..... 117

Esra Yıldırım

Giriş.....	117
1. İletişim Tarihine Modern ve Postmodern Pencereden Bakış.....	118
2. Postmodernite ve Post-Truth Dönem İlişkisi.....	131
3. Değişen Araçlar ve Uslar Arasında Hakikat.....	139
Sonuç.....	147
Kaynakça.....	148

YEDİNCİ BÖLÜM

Sosyal Ağlarda E-Kriz Yönetimi 151

Abdülhakim Bahadır Darı

Giriş.....	151
1. Kriz Kavramı ve Yönetimi.....	154

2. E-Kriz İletişimi.....	159
Sonuç.....	161
Kaynakça	163
YAZARLAR HAKKINDA.....	167

İKİNCİ BÖLÜM

Hakikat Sonrası Siyaset ve Parrhesia'nın Prangaları

Şakir Güler

Giriş

Sahip olduğumuz iç güdülerin birçok değer yargımızın temelini oluşturduğu söylenmektedir. Henüz dünyaya yeni geldiğimiz bebeklik dönemlerimizde dahi içgüdülerimiz sayesinde eylemlerimizin sonuçlarını kısa bir süre içinde kavramaya başlarız. Böylece doğru ya da yanlış, mutluluk ya da acı verici hadiselerin zihnimizde bir tasnifini yaparak makul olana doğru yaşamımızın rotasını tayin etmekteyiz. Tıpkı acıkan bir bebeğin ağlayarak annesine seslenmesi gibi... Bu nedenle Nietzsche (2020) bilinçli düşüncelerimizin ardında dahi içgüdülerimizin yattığını söylemektedir. Bilinçli düşünme aktivitelerimizin çoğu içgüdülerimiz tarafından gizliden gizliye yönlendirilmektedir. Her türlü mantıklı kararın ardında ve bu mantığın davranış olarak dışa yansımada belirli bir yaşam tarzını korumaya yönelik fizyolojik gerekliliklerimizin yattığı aşkırdır (s. 7-8). Dolayısıyla büyüyen insan iç güdülerinin farkına varmalı ve gerektiğinde bu güdülerini daha iyi öngörme maksadıyla kontrol edebilmelidir. Nitekim büyüyen bebeğin dahil olacağı dünya, çeşitli değer yargılarına sahip kültürel mirasın üzerine inşa edilmiştir.

İnsan yaşamı uzun süreli ve önemli ayrımlardan oluşan bir doğaya sahiptir. Sadece iç dinamikler değil aynı zamanda belirli kritik dönemler ve dış faktörler de değer-yargılarımız üzerinde etki arz etmektedir. Örneğin ahlaki kaideler söz konusu olduğunda geleneksel bakış açısı, ebeveynler tarafından çocuğa yöneltilen emir ve yasakların oldukça önemli olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte yapılan araştırmalar çocukluk dönemindeki ahlaki kaidelerimizin üzerinde, ebeveyn direktiflerinin belirli bir noktaya kadar etkili olduğunu ortaya koymakta (Uffelman, 2005, s.17) ve çocuğun yaş ile birlikte daha özerk davranışlar sergilediğini göstermektedir (Alwin, 1989). Büyüyen bir çocuk akranlarından ve diğer dış çevrenin uyaranlarından da etkilenmektedir. Bu nedenle büyümeye birlikte geliştirilen özerk davranış kalıpları oldukça karmaşıktır. İnsanın hürriyet kazanması çeşitli alt boyutların birleşimiyle ve psiko-sosyal işleyişin diğer göstergeleriyle güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutların tamamı bu kapsamda değerlendirilmektedir. Zira insan yaşamını ilgilendiren çeşitli alanlarda özerkliğin (autonomy) gelişimi (duygusal, bilişsel, davranışsal alanlarda) eşit bir biçimde gelişim göstermemektedir. Örneğin yetişkinliğe geçiş döneminde çocuklar kendi bedenleriyle ilgili mahrem konularda daha özerk bir alana sahip iken finansal konularda ise ailelerine olan bağımlılıkları devam etmektedir (Darling vd., 2005, s. 47-48).³ Dolayısıyla iç güdülerin etkisiyle hayata

---

³ İktidar alanlarındaki mücadele kurumlar ve özneler üzerinde devam etmektedir. Bilindiği üzere 18. yüzyılda mahrem alanlar üzerinde de bir iktidar mücadelesi söz konusuydu. Gençlerin kendi mahrem alanlarıyla ilgili konularda yanlış yaptığı temalar üzerinde birdenbire bir gündem oluşmuştu. Aniden panik yaratan bu gündem ebeveynler aracılığıyla çocukların bedenleri üzerinde bir denetim kurmaya neden olmuştu. Fakat bu denetimin kaynağındaki asıl sebep aileler değildi. Cinsel alanlar gözetilmeye ve bedenler nesnellik altına alınmaya çalışıldı. Bu gözetim ve denetim insanların dikkatini kendi

gözlerini açan insanoğlunun kendi yaşam alanlarıyla ilgili “özerkliğe (autonomy)” sahip olması belirli bir süreç gerektiren ve çeşitli (dış ve iç) faktörlerin etkisiyle şekillenen özel bir yapıdır. Kişinin söylemleri, hayata yönelik bakış açısı ve diğer tüm davranışları bu özerk mekanizmanın gelişimi neticesinde şekillenmektedir. Tüm bu süreç doğrultusunda bireyler belirli bir hayat görüşüne ve çeşitli tercihlere sahip olarak edindikleri bu değerleri içinde yaşadığı toplumun şartlarına göre davranış kalıplarında somutlaştırmaktadır.

Doğruyu söylemek ve doğrunun öngördüğü biçimde hareket etmek de insan yaşamının gel-gitleriyle dalgalanan ikliminde giderek zorlaşan bir davranış olarak belirmektedir. Günümüzde insanların çoğu yalan söylemenin ya da gerçeği çarpıtmanın kötü bir eylem olduğunu dile getirirse de ne yazık ki yine bu aynı çoğunluk, hakikatin öngördüğü erdemli eylemleri icra etmekten oldukça uzaktır. Gerek dünya tarihinin kapital çarkı, gerek insanın sahip olduğu derin doğa, ironik bir ahlak anlayışını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu kapsamda her ne pahasına olursa olsun, ağır bedeller ödemeyi göze alarak gerçeği dile getirebilme olarak kavramsallaştırılan *parrhesia* terimi oldukça ilgi çekici düşünsel bir mahsuldür.

---

bedenleri üzerinde yoğunlaşmaya sevk etmiştir. Ebeveynler ile çocuklar arasında, çocuk ile denetim mercileri arasında bir mücadele ortaya çıkmıştır. Beden, bu kontrol mekanizmalarına karşı tepki göstererek yanıt vermektedir. İktidar ise bu tepkiye karşılık ekonomik ve ideolojik hamleler geliştirerek bedeni sömürmektedir. Bronzlaşma ürünleri, tek tip vücut göstergeleri, erotizm, vb.. endüstriyel hamleler bedenin isyanına karşılık iktidar erkinin geliştirdiği yeni stratejik hamleler olarak belirmiştir. Bedenin isyanı artık baskı ile denetlenmek yerine, denetim-teşvik formülüyle kontrol edilmeye başlanmıştır. Bu yeni nesil denetim mekanizmasında özneler; “Soyunabilirsiniz ama vücut hatlarınız 90-60-90 standartlarında olmalı” vb. gibi önermelerde bulunarak kendi iktidar alanını beden üzerinde yeniden inşa etmektedir (Foucault, 2019b, s.44).

1. Parrhesia: Geçmiş Zaman Kipinde Erdemli Bir Özne Üzerine

Parrhesia sözcüğü anlam olarak zihindeki gerçekliğin dürüstçe dışı vurumunu ifade eden köklü bir geçmişe sahiptir. İlk kez Yunan edebiyatında M.Ö 484-407'lerde Euripides'te kavrama rastlanmakla birlikte V. yüzyılın sonlarından itibaren Antik Yunan edebiyatında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Üç farklı forma sahip olan parrhesia isim halinde *parrhesia*; fiil halinde *parrhesiazomai* (ya da *parrhesiazesthai*) ve daha nadir tercih edilen *parrhesiastes* formlarında kullanılmaktadır (Foucault, 2012, s. 10). İngilizce literatüre özgür konuşma (free speech) ve gerçeği söyleme (truth-telling) olarak da tercüme edilmiştir (Greene vd., 2021, s.35-36).

Parrhesia'yı kullanan yani hakikati söyleyen kişiye *parrhesiastes* denilmektedir (Foucault, 2012, s. 10). Bu nedenle *parrhesiastes* bir kişi; içine doğru konuşan, sinik kişilerin aksine şeffaf ve belirli bir konu hakkında sözünü esirgemeyen cesur kişileri tarif etmektedir. Foucault bu kavramı oldukça önemser, kavramın kamusal alandaki gücüne ithafta bulunur. Kavram, siyasal otoriteler ve vatandaşlar ekseninde politik alanın kişisel ve kurumsal alanlarını birbirine bağlamaktadır. Çünkü politik alanda sözler ve eylemler birbirinden ayrılmaz formda yer almaktadır. Bu nedenle doğruyu dile getirmenin önemi, doğru eylemlerin hayata geçirilmesi için bir gerekliliktir. Böylece demokrasinin de öngördüğü şeffaflık, güvenilirlik ve hesap verilebilirlik gibi mekanizmalar da idealize edilebilir (Dyberg, 2014, s. 2).

Pan (her şey) ve rhema (söylenen) kelimelerinin bir araya gelerek oluşturduğu *parrhesiazesthai* her şeyi söylemek manası taşımaktadır. Dolayısıyla *parrhesiastes* bir kişinin dile getirdiği söylem-

ler dinleyicinin zihninde birebir doğruları canlandırma amacı taşımaktadır. Mümkün olduğunca en dolaysız ve gerçekçi ifadeler seçilerek bir iletişim süreci gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan *parrhesia* ve *retorik* birbirinden farklılaşmaktadır, zira retorikte konuşmacı dinleyicilerin düşünceleri üzerinde kontrolü sağlamaya yönelik bir amaç benimser. Dolayısıyla retorik bir anlamda zihin yönlendirmeye yarayan araç görevi üstlenmektedir, *parrhesia* ise konuşmacının düşüncelerini katıksız olarak dinleyiciye ulaştırmayı gaye edinir (Foucault, 2012, s. 10-11)... Burada bir parantez açarak iki tür *parrhesia*'yı birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Kavramlardan ilki boşboğazlık anlamına da gelen yüzeysel bir anlatıyı çağrıştırmakta iken diğeri bedel ödeme pahasına gerçeği söyleme cesareti gösteren erdemli bir özneyi nitelemektedir. Bu kitap bölümü boyunca da *parrhesia* doğruyu haykıran erdemli özne manasında kullanılacaktır. Zira klasik metinlerde de kavram ikinci anlamında (erdemli özne) daha yoğun kullanılmaktadır. Öyle ki *parrhesiastes*'in dile getirdiği söylemler öznenin doğru olduğuna inandığı kanaatlerden ziyade *gerçeğin ta kendisi* olarak kabul görmektedir. *Parhesiastes* kendi doğru olduğunu düşündüklerini değil, hakikatin kendisini aktaran kişidir. Bu bağlamda Foucault (2012) doğruyu söyleyen kişinin inançları ile hakikatler arasında tam bir uyuma olduğuna dikkat çeker (s. 12). *Parrhesia* antikçağdaki insanların varlığını etik olarak inşa etme sürecinde sözlere yansıyan önemli bir sözel pratik olarak da değerlendirilebilir. Hakikatin ne olduğu, hakikati söylemeye kimlerin hakkı olduğu ve hakikat söylendiğinde ne gibi bir bedelin ödenebileceği üzerinde eski insanlar oldukça yoğun kafa yormuşlardır. *Parrhesia* bu yoğun düşünce mesailerini neticesinde geliştirilen bir kavram olarak öne çıkar ve

ahlak anlayışındaki temel kendilik pratiklerindedir (Tosun ve Berk, 2018, s.146).

Öte yandan Nietzsche'nin (2020) de aktardığı üzere geçmiş dönemlerde zaman zaman filozoflar güce yaslanarak doğruları pervasızca söyleyen kişileri eleştirmişlerdir. Bu kişileri parrhesias-tesler ile karıştırmamak gerekir. Nietzsche'nin (2020) aktarımına göre Epikuros'un Platon ve Platonculara nüktedanca ima ettiği "Dionysiokolakes" sıfatı bunun en belirgin örneklerindedir. Söz konusu bu sıfat "Dionysios'un dalkavukları" anlamına gelmektedir ve tiranın kuyrukları manası taşımaktadır. Daha da önemlisi "bunların hepsi rolcü/oyuncu ve dile getirdikleri söylemler ve icra ettikleri eylemlerin hiçbiri sahici değil" iması taşımaktadır. Nitekim ilgili yıllarda Dionysiokolax ismi sık sık tiyatro oyuncularına verilen bir isimdir (s.11). Bu bakış açısı doğrultusunda yaklaşıldığında parrhesia kullanan bir kişi aynı zamanda belirli bir tehlikeyi göze almış kişiyi ifade etmektedir. Güce yaslanan ve güçten beslenerek pervasızca söylemler dile getiren kişiler Epikuros'un dalga geçtiği şekliyle olsa olsa ancak dionysiokolakes olabilir. Nitekim parrhesia sadece zihinde olan gerçeklik ile dile getirilen söylemlerin uyusmasından ibaret bir aktivite değildir. Örneğin bir ustanın yetiştirdiği kişilere doğru bir biçimde tecrübelerini aktarması ve yanlış yapmaması gereken konularda öğrencilerine uyarıda bulunması bir "parrhesia" değildir. Öte yandan bir vatandaşın krala, yöneticiye mevcut işleyişle ilgili aksaklıkları dile getirmesi parhesiastes bir davranıştır. Zira vatandaş bu gerçeği dile getirerek birtakım riskleri de göze almış sayılmaktadır. Bu risk ölüm cezasına dek varabilen birçok bedeli içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda Foucault (2012) parrhesiastanın tehlike anında cesaretle ilişkilendirilen bir davranış olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla parhesiastes özne,

risk alan kişidir. Söz konusu risk her zaman ölüm gibi büyük çaplı bir bedel olmayabilir. Alınan risk küçük de olsa özneye doğruyu söyleme pahasına bir bedel ödetebilir. Bunun da ötesinde parrhesiastes kişi, kişisel olarak kendisine karşı sahtekarlık yapan birisi olmaktansa bedel ödemeyi göze alabilen bir hakikat anlatıcısı olmayı seçen kişidir.

Siyaset teorisi açısından Foucault'un parrhesia üzerine düşünceleri, eleştiri, vatandaşlık ve siyasi otorite gibi konularla ilgili hususları kavramak adına verimli bir zemin sağlamaktadır. Zira Foucault parrhesiayı, güç/bilgi/etik boyutlarında ele almaktadır. Bu boyutlar siyasal katılımın ve deneyimin çerçevesini çizmektedir. İktidar destekçilerinin ve muhalefet taraflarının bu boyutlara (güç, bilgi ve etik) yaklaşım tarzları, söylemleri ve bütünleştirme biçimleri parrhesia minvalinde önem arz etmektedir. Güç: doğru zamanda kararlılıkla ve yetkinlikle harekete geçmeyi, önemli politik görevlerle yüzleşmeyi ve söz konusu cüreti gösterebilmeyi ifade etmektedir. Bilgi ise tarafların ideolojik bakış açılarıyla gerçeği şekillendirebilmelerinde, bilinçli ve dengeli söylemler geliştirebilmelerinde ve karar almalarında önemli fonksiyona sahiptir. Etik ise siyasal iktidarın ve iktidarı eleştirenlerin güvenilirliğiyle ilgilidir. Tarafların adanmışlıklarına, muhakeme yetilerine ve kişisel dürüstlüklerine ithafta bulunur. Politik faaliyette bulunan bireylerin kişisel dürüstlüğü ve siyasi topluluğa karşı sorumluluğu bu temalarla ilgili olarak gündeme getirilmesi gereken başlıca konular arasındadır. Benzer bir biçimde siyasi toplulukların doğası, kurumsal yapısı ve kültürü de parrhesia açısından önemli bağlamları temsil etmektedir. Zira herhangi bir siyasal topluluğun hiyerarşik ya da itaatkâr oluşu veya demokratik ya da eşitlikçi oluşu otoritenin siyasi gücünü nasıl kullandığı ile doğrudan ilişki arz etmektedir. Foucault'un parrhesia

üzerine görüşleri bu bağlamda iktidar kurumuyla ilgili demokratik zorluklara ışık tutmaktadır (Bech-Dyberg, 2015).

Siyasal iktidarın merkezi biçimler (Kıta Avrupası'nda) doğrultusunda evrimleşmesi yönetim aygıtları üzerindeki dikkati, farklı bir yöne çekmiştir. Ana ekseninde tarihçiler yönetim aygıtı - yönetim bürokrasisi ve devlet örgütlenmesi üzerinde uzun soluklu çalışmalar yürütürken iktidar ilişkilerinin asıl dönüşümünün ise birey eksenli bir tabanda gelişim gösterdiği düşünülmektedir. Foucault bu dönüşümü merkezi bir devlet doğrultusundaki evrimin tersi yörengedeki iktidar ilişkileri üzerinden yorumlamaktadır. Söz konusu bu yeni iktidar ilişkisi birey merkezlidir. İktidar tekniklerinin gelişmesiyle birlikte bireylerin kalıcı ve sürekli olarak yönetilmesi gerektiği fark edilmiş olup pastoral bir iktidar tipi gün yüzüne çıkmıştır. Nasıl ki merkezileşmiş ve merkezileştirici olan iktidar tipinin siyasi formu devlet ise bireyselleştirici iktidarın siyasi formu da pastoral iktidar olarak ele alınmaktadır (Foucault, 2019a, s. 28).

Bu bağlamda iktidar mistifikasyonunun gizlediği unsurlara ve ince işçiliğine değinmek gerekmektedir. Gizliden gizliye işleyen iktidar mekanizmaları yalnızca baskı uygulayarak, engel çıkararak, cezalandırarak değil aynı zamanda arzu oluşturarak, zevki kışkırtarak ve bilgiyi üreterek daha derinlere nüfuz etmektedir. Eğitim kurumlarının tek işlevinin okuma-yazma öğretmek olmadığı, aktarılan bilginin belirli bir ideolojiyi dokuduğu, çeşitli kuralların sindirilene dek tekrar edildiği bu kurumlar iktidarın ideolojik aygıtları olarak da değerlendirilir. Benzer bir biçimde psikiyatriyle ilgili olarak da bu merkezlerin iyileştirme amacından çok belirli bir standartta iktidarı işleme amacına sahip olduğu aktarılmaktadır. Bu nedenle iktidardan kurtulmak ve iktidara karşı bir söylem geliştir-

mek oldukça zor bir eylemdir. Dolayısıyla parrhesiastes özne günümüzde dört bir yandan çevrelenmiş durumdadır. İktidarın etki alanından kurtulmak oldukça güçtür. İktidar bedeni çalıştırarak eylemleri şekillendirmektedir. Dahası arzu ve şevk, istenci oyuna dahil ederek tercih özgürlüğü olduğuna dair bir illüzyon yaratmaktadır (Foucault, 2019b, s.51-52).

Bu noktada içinde yaşadığımız modern toplumda bireyler çeşitli rolleri ve iktidarın⁴ öğördüğü davranış kalıplarını kendisine referans edinmektedir. Davranış kalıpları; psikolojik, felsefi, politik ve öznel faktörler tarafından bir yörüngeye oturtulmaya çalışılmaktadır. Öyle ki bu durum modern dünyada bir takım olumsuz sonuçların kabulünü de beraberinde getirmiştir. Örneğin Keyes'in (2017) dikkat çektiği üzere modern dünyada yalan söylemek ve duruma göre hareket etmek insanların çoğunluğu tarafından normal bir davranış haline getirilmiştir. Söz konusu bu olgu, büyüdükçe daha profesyonel ve daha rahat yalan söyleme alışkanlığı edinen çocukların inşa ettiği modern toplumun bir tasviri olarak da düşünülebilir. Zira yapılan araştırmalar on dakikalık sohbetlerde dahi her üç dakikada bir çocukların yalan söylediğini göstermektedir.⁵ Yalan söylemeye karşı modern insanın tavırları oldukça hoşgörülü bir hale gelmiştir. Bu durumun bir neticesi olarak "açık konuşmak

---

⁴ Buradaki iktidar kavramı kral, siyasi lider, başkan vb. politik gücü ve aygıtları elinde bulunduran kişileri ifade etmekle birlikte aynı zamanda kamuoyundaki genel kanaati oluşturan çoğunluğu da ifade etmektedir. Bu noktada Çevik'in (2020) aktarımıyla iktidar olgusu yalnızca yönetici kişileri değil aynı zamanda kamunun üzerinde ve davranışlarında değişikliğe neden olabilecek otoriter güçlerin tamamını karşılamaktadır. Nitekim Foucault'un (2019b) da aktardığı üzere iktidar olgusu yalnızca baskı ve denetleme aygıtlarını değil aynı zamanda istenç, arzu gibi içsel dinamikleri de yönetim işlevine dahil ederek etki alanını genişletmiştir.

⁵ Robert Feldman'ın yaptığı araştırmaya ithafen Keyes'in (2017, s.9) aktarımı referans alınmaktadır.

gerekirse”, doğrusunu istersen”, “hakikaten”, “gerçek şu ki” vb. birçok konuşma kalıbı hemen hemen çoğu dilin vazgeçilmez başlangıç cümleleri haline gelmiş durumdadır. Buna rağmen anketler dürüstlüğün ve ahlaki eylemlerin halen çok önemli bir değer yargısı olduğunu göstermektedir. Özellikle yaşlı bireyler arasında modern dünyanın halen etik kavramları yücelttiği ve el üstünde tuttuğu aşıkardır. ABD kamuoyunda yapılan bir araştırmaya göre ahlak, hala kamuoyunun hassas olduğu konular arasında başta gelmektedir. Benzer bir biçimde Avrupalı ailelerin çocuklarına aşlamak istediği değerler arasında dürüstlük ilk sıralardadır. Tüm bu genel kanaate rağmen pratikte insanların halen yalan söylediği kabul görmüş bir gerçektir. Dolayısıyla ironik bir ahlak anlayışı söz konusudur (s. 10-14). Muhtemelen modern dünyanın dinamikleri (ekonomik, toplumsal ve kişisel değişkenler vs) bireyi rekabet odaklı bir bakış açısı benimsemeye zorlamaktadır, dolayısıyla modern insan çeşitli etik normlardan taviz vermeye aşına olmuştur. Öte yandan ahlaki öğretiler, empati yeteneği, geleneksel ananeler ve dini inanışlar gibi dinamikler ise kişinin etik değerleri “halen ideal/iyi/olması gerekenler” konumunda konumlandırmasına neden oluyor olabilir.

Öyle ki tüm bu kapital eksenli sistemde dahi “ideal olan iyi anlayışı” günümüzde insan davranışlarının şekillenmesinde geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Örneğin kâr amacı güden organizasyonlarda yasaların koyduğu davranış kalıplarına ve toplum genelinin yararına uygun biçimde hareket etme davranışı halen “olması gereken, ideal” kaideler olarak belirlemektedir. Nitekim çeşitli organizasyonlarda mevcut yönetimin yürüttüğü yasadışı eylemleri gerekli mercilere bildirme olarak da tanımlanan ifşaat (whistleblowing) faaliyetleri erdemli çalışanların gerçekleştirebile-

ceği faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Bu tür erdemli davranışlar tarihsel bağlamda parrhesianın bir uzantısı olarak da görülebilir. Zira Greene vd. (2021) ifşalama (whistleblowing) faaliyetlerini yasaya ve ahlaka aykırı gayrimeşru durumlarda erdemli bir aktivite olarak görmekte ve bu durumu tarihsel bağlamda parrhesia üzerinden okumaktadır.

Geleneksel anlamda Foucault'un (2012) aktarımıyla kavramı inşa eden köklere dönecek olursak parrhesia'yı mümkün kılan bir diğer değer ise dile getiren söylemlerin bir eleştiri/tenkit niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sadece doğruların dile getiriliyor olması ve belirli bir tehlikenin göze alınmış olması yeterli olmamaktadır. Belirli bir ahlaki amaca sahip **tenkit** de parrhesia için olmazsa olmazlardandır. Söz gelimi bir mahkeme esnasında ifade veren bir birey kendi aleyhinde beyanda bulunsa ve kendisini tehlikeye atarak doğruları söylese dahi böylesi bir durum parrhesia olmamaktadır. Zira parrhesiada dinleyicileri incitebilecek ya da öfkeliendirebilecek ahlaki misyona sahip bir sözel pratik de yer almalıdır. Böylesi bir düzlemde dinleyici konumundaki kişinin sahip olduğu düşüncelerin, eylemlerin yahut edimlerin eleştirildiği, tenkit edildiği bir uyarı yer almaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında parrhesianın temel işlevi hakikati bir başkasına aktarmaktan ziyade otoriteye karşı bir eleştiri sunmaktır. Aynı zamanda parrhesiastes kişi öznel bir eleştiride de bulunabilir. Eylemin gerçekleşebilmesi için mevcut koşullarda dinleyici kişinin muhakkak hakikati dile getiren parrhesiastes kişiden daha üst konumda yer alıyor olması gerekmektedir. Söz konusu dinleyici, bir kral, siyasi lider, yönetici yahut herhangi bir gücü elinde bulunduran herhangi bir erk olabilir. Parrhesias söylemlerde alt tabakadan üst mevkiye iletilen bir söylem söz konusudur. Bu nedenle Antik Yunanda bir kişi babanın

çocuğu eleştirdiği bir olayı ya da öğretmenin öğrencisini uyardığı bir durumu parrhesia olarak yorumlamayacaktır. Belirli bazı ön koşullar parrhesia için elzemdir. Örneğin Antik Yunanda parrhesiastes kişinin kendi soy kütüğünü ve statüsünü de bilmesi gerekmektedir. Sitenin politik bir parçası olmayan kesim parrhesiadan mahrumdur. Yurttaşların *ekklesia*'ya (meclise) hitap ettiği parrhesia türünde konuşmacının vatandaş olması ve ilgili konuşmayı yapabilecek ahlaki, kişisel ve toplumsal **niteliklere** vakıf olması beklenir. Aynı zamanda konuşmacıdan çoğunluğun huzurunu tehdit etmeyecek çerçevede konuşması beklenmektedir... Son olarak parrhesia'ya özgü bir diğer nitelik ise kavramın ödev oluşuyla ilgilidir. Hakikati söyleyecek olan kişi bunu yapmak zorunda olmadığı halde bir ödev olarak gördüğü için parrhesia eylemi gerçekleşmektedir. Tüm bu anlatılarda da vurgulandığı üzere parrhesia Foucault'un (2005) aktarımıyla; dürüstlük yoluyla bireyin hakikatle bir ilişki içerisine girdiği, çeşitli tehlikeyi göze aldığı, çeşitli eleştirileri dile getirerek ahlaki bir misyon üstlendiği, özgür iradesiyle gerçekleri dile getirmeyi bir ödev olarak gördüğü sözel bir etkinlik türüdür. Parrhesiastes bir kişi yalan yerine hakikati, politik sessizlik ya da sahtelik yerine uyarıcı gerçeği, menfi çıkarları yerine gerçeğin salığını buyurmayı seçen özneyi ifade etmektedir (s. 15-17).

Dolayısıyla politik alanda bu tür erdemli sözel pratiklerin var oluşu demokrasiyi idealize etme adına verimli bir kaynak sağlayabilir. Bu bağlamda siyasi alanın tarihine daha yakından bakmak faydalı olacaktır. Nitekim yöneten-yönetilen ilişkilerinin ortaya çıktığı düzlem birçok dönüm noktasına şahit olmuştur. Erken dönemlerde nasıl ki parrhesia erdemli sözel pratikleri temsil ediyor ise günümüzde gelinen noktada (21. Yüzyıl) ise gerçekler yerine inançların referans alındığı post-truth söylemler revaçta-

dır. Erken dönemin erdemli öznesi ile 21.yüzyılın post-gerçek özneleri demokratik alanda yaşanan değişimleri tahlil etme adına önem arz etmektedir. Bu anlam doğrultusunda siyasetin ortaya çıkış serüvenine ve “hakikat sonrası siyasete” de daha yakından bakmak gerekmektedir.

2. Politik Alan ve Hakikat Sonrası Siyaset

Hakikat sonrası siyaset (post-truth politics), politik alanda olgusal kanıtların göz ardı edilerek gerçeğin kendisinden ziyade, gerçek olduğuna inanılan yargıların daha önemli hale gelmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız gerçek-ötesi arenada, siyasi söylemler çoğu zaman yalan/yanlış durumları referans alabilmektedir, böylesi bir siyasi iklimde “*dinleyicilerin neyin gerçek olup olmadığına inanacağına dair*” tutumlar gerçeğin kendisinden daha önemli hale gelmektedir (Lockie, 2016). Bu nedenle politikacıların iddialarını ispat edemeyişi yahut gerçeği yansıtmayan söylemlerde bulunması gibi birçok aktivite günümüz siyasetinde oldukça sıradan hale gelmiştir. Bu durum öylesine içselleşmiş vaziyettedir ki Rose (2017)'un aktarımına göre politik isimlerle ilgili Google araması yapıldığında, ilgili politikacıların ismi arama çubuğuna yazıldıktan hemen sonra “yalancılar, suçlular, kuklalar vb. gibi çeşitli otomatik tamamlamalar altta belirmektedir (s.555-556). Üstelik yalnızca politikacılar değil kamuoyunu oluşturan yurttaşlarda post-politik çağın birer öznesi haline gelmiş durumdadır. Kamuoyunu oluşturan grupların çoğu kendi desteklediği düşüncenin ve kişilerin söylemlerini doğru olarak nitelemektedir ya da maruz kaldıkları politik söylemlerin aslını yeterince irdelememektedir. Bu bağlamda post-politik söylemlerin çoğu zaman belirli bir karşı yaptırımını olmadığı söylenebilir... Taraflar gerçeklikten ziyade

kendi gerçek olduğuna inandıkları söylemlerin peşinden gitmektedir. Bu açıdan bakıldığında, siyasi arenada artık “gerçek” olgusu önem sırasını farklı unsurlara devretmiş olarak görülmektedir.

Post-hakikat, post-gerçek, hakikat sonrası gibi kavramlarla dilimize tercüme edilen “post-truth” kavramı 2016 yılı itibariyle Oxford sözlüğü tarafından yılın sözcüğü olarak seçilmiştir. Gerek Brexit oylaması gerek Trump’ın seçim kampanyası “post-gerçek” sözcüğünün 2016 yılına damga vurmasına vesile olmuştur.

Brexit referandumu ve ABD seçimine dair sonuçlar yalnızca yerleşik siyasi normlara karşı ciddi bir meydan okumayı temsil etmekle kalmayıp aynı zamanda farklı vatandaş grupları arasında keskin fay hatlarının belirginleşmesinde de rol oynamıştır. Bahsi geçen seçimlerden hemen sonra her iki ülkenin nüfusunda da keskin bir bölünme yaşanmıştır. Bu durumun oluşturduğu uzun vadeli sonuçlar tartışılmaya devam etmekle birlikte kısa vadede yerleşik düzen karşıtı bakış açılarının daha olası hale geldiği yönünde bir düşünce oluşmuştur. Sürpriz Brexit oylaması benzer siyasi rahatsızlıkları mümkün kılan verimli bir ortam inşa etmiştir. Nitekim Trump 2016 başkanlık seçimlerinde sık sık Brexit’e atıfta bulunarak kendi kampanyasının potansiyelinin “Brexit”i 10’a katlayacağı şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Gerçekten de Brexit’in yaşanmasıyla birlikte ileriye dönük olarak AB’nin dağılması 2016’nın başındaki döneme göre daha olası bir ihtimal şeklinde yorumlanmaya başlamıştır. Öte yandan bu ve benzeri durumlar siyasi açıdan toplumdaki genel kanaatin manipüle edildiği ya da gizlendiği şeklinde yeni yorumların gündeme gelmesine neden olmuştur. Medyada ve kampanyalarda yer alan açıklamalar oldukça keskin üsluba ve gerçeklerin göz ardı edildiği söylemlere sık sık ev sahipliği yapmıştır.

Olgusal gerçeklerin göz ardı edildiği böylesi bir siyasi iklimde post-gerçek siyaset gün yüzüne çıkmıştır. Zira toplum kademesindeki alt gruplar ve siyasi ideolojiler arasında kutuplaşmalar giderek artmaya başladığından asılsız haberler giderek yaygınlaşmıştır. Örneğin Brexit kampanyasının gerçekleştirildiği dönemlerde İngiltere'de ülkenin AB'ye haftada 350 milyon sterlin gönderdiğine yönelik haberler medyada oldukça yoğun bir biçimde yer alarak, bu fonun AB'ye gönderilmek yerine Ulusal Sağlık Hizmeti'ne (National Health Service) harcanabileceği şeklinde demeçlerde bulunulmuştur (Rose, 2017, s.555-556). Rose (2017) bu iddianın oldukça sorunlu olduğunu ifade etmektedir. Zira Birleşik Krallığın aldığı indirimler ve AB üyeliğinin getirdiği harcama üzerindeki avantajlar göz ardı edilerek maksimum maliyet üzerinden hatalı bir hesap yapıldığı ifade edilmektedir. Gerçek maliyetin belirtilen rakamın yarısından az olduğu aktarılmaktadır. Benzer bir şekilde Trump'ın seçim kampanyasında da gerçek dışı söylemlerin yoğun olduğu bir siyasi iklimde atıfta bulunulmaktadır. 2015 yılında Trump seçim kampanyasını başlatırken “Meksika'nın en problemlili vatandaşlarını ABD'ye gönderdiğini hatta bu insanların Meksika'nın genel nüfusuna kıyasla dahi en sorunlu azınlıklar olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla uyuşturucu, tecavüz ve diğer suç faaliyetlerinin bu göçmenlerle birlikte ABD'ye akın ettiği yönünde bir algı medyaya servis edilmiştir. Yapılan bu açıklamalar Meksika devletinin bilinçli olarak ABD'ye suçlu vatandaşlarını gönderdiği yönünde bir imayı içerisinde barındırmaktadır. Bu kampanyaların olgusal gerçekleri göz ardı ederek giderek sansasyonel iddialarda bulunması yalan haberlerin sayısında da bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Çevrimiçi medyada viral olarak dağılım gösteren sahte haberler belirli web sayfalarının ziyaretçi trafiğini artırarak orantısız gelirlerin elde

edilmesini mümkün kılmıştır (s.556). Öte yandan yalan haberlerin diğer haberlere kıyasla daha hızla yayıldığı keşfedildiğinde (Tandoc vd., 2020, s.382) çeşitli siyasiler ve ideolojik gruplar hakkında daha fazla kurgusal hikayeler uydurulmaya başlamıştır, bu haberler ne yazık ki çeşitli çıkar gruplarının menfaatini beslerken, daha çok kamunun zararına sonuçlar doğurmuştur (Lemos, Bitencourt ve dosSantos, 2021). Nitekim siyasi ve ideolojik gruplar yalan haber tüketimine oldukça elverişli bir zemin sunmaktadır. Üretilen haberler genelde tarafların mevcut algısını pekiştirecek cinsten tarzda tasarlanmaktadır. Böylece taraflar kendi sahip oldukları görüşü destekleyen kurgusal hikayelere daha fazla önem atfederek haberin dolaşımını hızlandırmaktadır (Rose, 2017, s.556). Nihayetinde siyasi zemin gerçek olguların göz ardı edildiği ve çeşitli ideolojilerin yalan haberlerle desteklendiği bir mecraaya evrilmiştir. Tüm bu arka planın ve benzer gelişmelerin post-truth siyasetin (hakikat sonrası siyaset) başlangıcına aracılık ettiği düşünülmektedir. Hakikat sonrası siyaset, politik arenada olgusal kanıtların göz ardı edilerek hitap edilen kitlenin inançlarına oynamayı ifade etmektedir. Bu durumda gerçekler değer kaybederek bunun neticesinde haksız sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tarih öncesi dönemlerde siyasetin ortaya çıkmasına araçlık eden asıl toplumsal ihtiyaçları ve dinamikleri hatırlamakta yarar vardır. Zira siyaset, toplumsal uzlaşmayı ve genelin çıkarını güven zemininde gözetmeyi vadeden bir ihtiyaçtan hasıl olmuştur. Dolayısıyla siyasetin ortaya çıkması ve gelişmesi tarih öncesi dönemlerde *gerçek olguları* ve *güven unsurunu* gerekli kılmıştır... Öte yandan günümüzdeki siyasi anlayışın yaşadığı dönüşüm ise gerçekler yerine inançlara yönelik söylemlerin dizayn edilmesini popüler hale getirmiştir. Bu bağlamda Darı

(2018) sosyal mecraların politik alan üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olduğunu aktarmaktadır.

Yaşanan bu dönüşümü daha iyi anlayabilmek adına, tarihin başından bu yana insanların bir arada yaşama sürecine ve bir toplum bilinci geliştirme aşamalarına kısmen de olsa yer vermek faydalı olacaktır. Nitekim ilk insan topluluklarının ve modern toplumun sahip olduğu değer yargıları - politik ahlak bilinci birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda eski insanların iş bölümü tarzlarına, basit araçlar tasarlayarak içinde yaşadıkları toplumun refah seviyesini artırma girişimlerine ve daha sonrasında sahip oldukları refahı üleşme alışkanlıklarına değinmek faydalı olabilir...

2.1. Siyasetin Doğuşu: Geçim ve Politik Alan Sancıları

Tarihin derinliklerinde insanoğlunun araç yapımını keşfetmesi ve tasarladığı basit araçlarla yaşamsal fonksiyonlarını devam ettirme dürtüsü “toplumsal-kültürel evrimin” başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Araç yapımının gelişim göstermesi toplumsal yaşamın gelişimini hızlandırmış ve insanlar öğrendiklerini genç kuşaklara aktararak bilgi, deneyim ve iletişim fonksiyonlarının önemi artmıştır. Toplayıcılığın devam ettiği dönemlerde tasarlanan basit araçlar ağaçlardan meyve ve yemişlerin düşürülmesinde önemli rol oynamaktayken ilerleyen dönemlerde tasarlanan bu aletler yalnızca savunma amaçlı değil saldırı amaçlı da kullanılmaya başlanarak avcılığın ve dolayısıyla toplumsal iş bölümünün gelişimine öncülük etmiştir. İlk olarak kadın ve erkek üyeler arasında iş bölümüne gidilmiştir. Kadınlar ve erkekler aynı tür işleri yapmayı bırakarak kadınlar toplayıcılıkta ve yerleşik düzenin korunmasında, erkekler ise avcılıkta uzmanlaşma yoluna gitmişlerdir. Birinci tür iş

bölümü olarak da adlandırılan bu dönem, insan toplulukları arasında “takım” bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Takım olarak örgütlenen bireyler birbirlerine geçim alanında ihtiyaç duyan organize insan topluluğu halinde kolektif hareket kabiliyeti kazanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla insanların avcılığa başlaması kimi düşünürlerce (ör. Sosyal Darvinciler) doğada yaşayan diğer canlılar gibi insanların da “doğal ayıklanma” ve “yaşam savaşı” kuramlarına tabi olabileceği fikrinin ortaya atılmasına neden olmuştur (Şenel, 2011, s. 17-20). Bu düşünce tarzını benimseyenlere göre;

Doğanın gerçek yüzü vahşidir ve ancak güçlü olan hayatta kalabilir. Doğadaki türler arasında ve her türün kendi içindeki tekil canlılar arasında da acımasız bir yaşam mücadelesi mevcuttur. Bu amansız yaşam savaşı neticesinde ancak güçlü olanlar hayatta kalabilmektedir. Böylece “hak” güçlü olana ait bir özellik olarak belirmektedir. Bu doğa kanunu kaçınılmazdır ve doğanın sürekliliği için önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısını referans alan kişiler insanların kendilerini *adalet*, *hak*, *dürüstlük* ya da *barış* gibi kavramlarla aldattığını dolayısıyla erdemli davranışların sadece zayıf halkları elemek için uydurulan kurmaca kalıplar olduğunu düşünmektedirler. Bu bakış açısı bağlamında “zafere ulaşmak için her yol mubahtır” (Şenel, 2011, s. 17-20).

Şenel (2011) ilgili düşüncenin göz ardı ettiği bazı unsurlar olduğunu aktarmaktadır. Nitekim doğadaki savaş genelde bir türün üyeleri arasında değil türler arasında gerçekleşmektedir ayrıca insanoğlu diğer canlılardan farklı olarak kendisine ihsan edilen akıl sayesinde şartlara göre iş birliği yapma yoluna giderek avını/mükâfatı paylaşabilir. Zira elde edilmek istenen av/mükâfat için verilecek her savaş, düşünen bir varlık olarak insanın canına mal

olabilir. Homo-sapiens bir ögünlük av için canına kastedebileceğinin ve onarılamaz hasarlar alabileceğinin farkındadır. Bir üçüncü yol olarak da insanoğlu toprağı ehlileştirilme ve üretim yapabilme yetisine sahiptir. Dolayısıyla insanlar sadece tüketen değil aynı zamanda üretim yapabilen ve bu üretimi gerçekleştirirken daha fazla iş birliği yapma yoluna giden akıl sahibi canlılardır. Takım avının gelişmesiyle kişiler arası iletişim artmış dolayısıyla soyut düşünme kabiliyeti, yönetme ve organize olma gibi yetiler insan toplumları için kilit öneme sahip yetenekler olarak ön plana çıkmıştır. Örneğin Eskimolar zorlu coğrafi koşullarda ren geyiği avlamak için farklı takımlar halinde bir araya gelerek avlandıkları için klanlar arası kız kaçırma yahut tatsız olaylara sebebiyet vermemek adına çeşitli kurallar koymuşlardır. Bu kurallar zamanla gelenek ve göreneklerin oluşumuna öncülük etmişlerdir (s. 20). Tüm bu gelişmelere karşılık dünya tarihi göz önüne alındığında ilk çağların teknoloji ve siyaset açısından durağan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Yenitaş çağının başına dek geçen bir milyon yıllık sürede elde edilen gelişmelerin oldukça sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin el baltası ve ucu sivri sopa türevindeki araç takımı bir milyon yılda ancak *elli* dolayında araç tipine ulaşım sağlayabilmiştir. Buna karşılık günümüzde standartlaştırılmış araç sayısı on milyonun üzerindedir. Bahsi geçen gelişmelerin ve ilk çağların durağan olmasının nedeni kimi düşünürlere göre ilk dönemlerdeki insanların modern insana kıyasla daha *erdemli* bir ahlak anlayışına sahip olmasıdır. Nitekim eşitlikçi bir anlayışa sahip olan bu insanlar ortak çalışma ve ortak bölüşme ilkesini benimsemekteydiler. Son derece az gelişmiş teknolojilerine rağmen zorlu doğa koşulları karşısında kolektif hareket bilinciyle engelleri aşmaktaydılar. Varlıklarını yüzlerce yıl devam ettirme

başarısını göstermişler ve sahip oldukları değerler sayesinde iç çatışmalardan kaçınmışlar, dış tehlikelere karşı ise birlikte savunma geliştirmişlerdir. Ellerindeki bölüşme alışkanlıkları sayesinde kim bilir kaç kıtlığa göğüs gererek hep birlikte son lokmalarına değin toplum bilincini muhafaza etmişlerdir (Şenel, 2011, s.22). Dolayısıyla ilk çağların insani ihtiyaçları doğrultusunda ortak bölüşmeyi ve güven zeminini referans alan anlayış, uzlaşılı temelli siyaset anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda siyasi arenada iki temel bakış açısının filizlendiği aşikardır. Birinci bakış açısının önermesinde olduğu gibi gerçekten “zafere giden her yol mübah mıdır?” adalet, hak, erdem ve “kamusal alana özgü değerlerin paylaşımında” ahlaki kaideler zayıfları elemek için midir? Ya da ikinci bakış açısının sunduğu anlam doğrultusunda “kollektif bilinç ile kamusal ortak fayda gözetilerek ve değerlere bağlı kalarak sağlıklı bir zeminde anlaşmak mı” daha makuldür?

2.2. Siyasi Arenada Yaşam

Politik alanın ne anlam ifade ettiğine geçmeden önce bir önceki bölümden hareketle siyasetin ne olduğunu tanımlamaya çalışmak faydalı olacaktır. Bu doğrultuda yukarıda da kısmen bahsedildiği üzere siyasetin ne olduğuna dair iki temel bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Söz konusu yaklaşımların ilkinde göre siyaset toplumda yaşayan insanların birbiriyle girdiği çatışmaları, mücadeleleri ve güç savaşlarını ifade etmektedir (Kapani, 2009, s.17). Zira insanoğlu doğası gereği sosyal, ekonomik ve diğer bağlamlarda kendisine özgü fikre ve bakış açısına sahip olduğundan her birey kendi düşünceleri doğrultusunda farklı bir kanıya/yargıya/kanaate

sahip olabilmektedir. Bu durum dış tehditlere karşı bir arada yaşamak zorunda olan insanların ortak bir çizgide buluşmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere insanlar daha refah bir yaşama sahip olabilmek ve doğadaki dış tehditleri bertaraf edebilmek için sosyal bir sistem kurmak zorundadır. Dolayısıyla insanların bir araya gelerek kurduğu sistemler (devlet, toplum, grup, klan vb.) insanların geçimlerini sağladığı gibi aynı zamanda maddi ve manevi bir takım sosyal, ekonomik ayrıcalıkların/sermayenin de birikmesine aracılık etmektedir. Söz gelimi sosyal sermaye toplum içerisindeki yurttaşların yönetim mekanizmasına devrettiği kimi ayrıcalıkları kapsayabileceği gibi ilkel dönemlerdeki mekanizmalarda elde edilen ortak mahsulün dağıtım yetkisini ve diğer benzer durumları kapsayabilmektedir. Örneğin yönetim kademesinde yer alan ayrıcalıklı kişiler kamuoyunun geneli adına karar alma yetkisine sahip olabilmektedir. Aynı zamanda bu durum ekonomik bağlamda çeşitli mekanizmaların oluşumuna öncülük eder. Demokratik sistemleri ele alacak olursak devlet aygıtının kontrol ettiği hazine birimleri yahut ilgili fonlar belirli kaideler ve kurallar doğrultusunda genelin menfaati için kullanılabilir. Bu kullanım yetkisi sınırlı sayıdaki sistem temsilcisinin inisiyatifi doğrultusunda ve yasalar doğrultusunda icra edilmektedir. Benzer bir biçimde çeşitli sistem temsilcileri kamuoyunun geneline göre daha özgür seyahat edebilme, daha fazla gelir elde edebilme ve toplumsal alanı düzenleme yetkisine sahip olabilmektedir. Öte yandan bu durum halk tabakasına inildiğinde kişiler ya da gruplar arası menfaat çatışmalarını, gruplar arası ilişkilerde grup menfaatlerinin korunmasını gündeme getirmektedir aynı şekilde devletler ve devlet üstü kurumlar kademesine çıkıldığında ise üst

kurumların önceliklerinin korumasını ve hayati varlıklarını geliştirerek devam ettirmesini gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla siyaseti bir güç çatışması olarak gören bakış açısı, sosyal sistemde biriken sermayeyi ve yüksek yaşam standartlarını elde etmek adına siyaseti bir mücadele aracı olarak değerlendirmektedir. Bu mücadelede siyaset, sosyal mekanizmanın işleyişiyle uyumlu olarak ve çeşitli enstrümanları kullanarak tarafların etki alanlarını genişletmesine aracılık etmektedir.

İkinci bakış açısına göre ise siyaset, toplumun bütünlüğünü sağlamak, özel menfaatlara karşı kamunun yararını ve beklentilerini öncelemektir (Kapani, 2009, 18). Dolayısıyla bu bakış açısı siyaseti daha çok bir uzlaşma aracı olarak değerlendirmektedir. Bu iki farklı bakış açısını göz önünde bulundurarak siyasetin, kimi zaman uzlaşma kimi zamanda toplum içerisinde yer alan grupların kendi menfaatlerini öncelemek yahut elde etmek adına içerisine girdiği bir güç savaşı olarak değerlendirebiliriz. Fakat burada asıl önem arz eden bağlam, siyasi kurumları ortaya çıkaran dinamiklerin “toplumsal bir düzen arayışından” kaynaklanmasıdır. Dolayısıyla somut gerçeklikler ve somut ihtiyaçlar siyasetin ortaya çıkmasında önemli birer etkidir. Dolayısıyla bu somut gerçeklikler politik dile de yansımalıdır. Öte yandan 21.yüzyıla gelindiğinde ise siyasi arenada gerçek olgulardan ve söylemlerden ziyade gerçekliğin esnetilebildiği post-truth bir yaklaşım önem kazanmıştır. Bu dönüşümün yaşanmasına aracılık eden temel faktörler nelerdir? Takip eden sonuç bölümünde ilgili soruya “parrhesias-tes özne” özelinde yanıt aranmaya çalışılarak çalışma sonlandırılacaktır.

3. Sonuç Yerine: Gücün Yörüngesinde Söylem, Yaltakçılar ve Parrhesiyanın Prangaları

Toplumsal refahın tahsis edilmesi ve yaşam standartlarının artırılması maksadıyla insanların bir araya gelerek siyasal sistemler kurduğundan bahsetmiştik. Bu sistemler zamanla ortak çalışmanın getirdiği verimlilikle maddi ve manevi toplumsal sermayenin birikmesine vesile olmuşlardır. Özellikle demokratik sistemlerde söz konusu sermaye, siyasal sistemi oluşturan ve yöneten örgütlü gruplar tarafından toplum adına kontrol edilmektedir ve adaletle tahsis edilmelidir. Bu kontrol gücü sermayeden sorumlu grupları ayrıcalıklı haklara kaçınılmaz suretle kavuşturmaktadır. Nitekim toplumun geneli adına “örgütlü yönetim kademesinin” tayin ettiği temsilciler sermayenin ve refahın pay edimini üstlenmektedir. Dolayısıyla yönetimin hiyerarşik olarak dağıtımını gerçekleştirdiği güç ve sermaye ilişkisi, yönetim kademesini, demokratik sistemlerde dahi pratikte ayrıcalıklı kılmaktadır. Söz konusu sermaye yalnızca para gibi maddi çıktılar değil, statü, erişim, güç eksenini ve diğer tüm kollektif ayrıcalıkları içerisinde barındırmaktadır.

Böylesi bir atmosferde ister demokratik olsun ister totaliter sistemlerde, iktidarın olduğu her yerde yönetimi idare eden güç mekanizmalarının ekseninde yaltakçı kademesi de var olmaktadır. 21. yüzyılın karmaşıklaşan siyaset arenasında gücü ele geçirmek için sarf edilen politik söylem, gerçeklikleri referans almak yerine giderek daha keskin ve yer yer manüpütatif tarzda kodlanmaya başlamıştır. Yönetime aday taraflar ya da yönetim kademeleri, çoğunluğu kendi amaçları etrafında organize edecek cinsten mesajları daha sık tercih etmektedir. Ya da olası karşı engellerin dikkatini farklı yöne çekecek biçimde dezonformatif mesajlar kullanılmakta-

dır. Nitekim 21. yüzyıla özgü siyasette zafere giden yolda her şeyin mubah olduğu bir anlayış daha ağır basmaktadır. Bunun en somut göstergesi dünya çapında maddi kazanç artmasına karşılık, açlığın ve sefaletin devam etmekte olduğudur. Benzer bir şekilde yaşanan savaşlar ve göçler de halen devam etmektedir. Dolayısıyla ortak sermaye ve refah, siyasetin ve ilk dönem demokrasisinin ön gördüğü biçimde makul bir çerçevede tahsis edilmemektedir.

Bu bağlamda mevcut demokratik sistemler sahip olduğu ilkelere uygulamada sınıfta kalmışlardır ve demokrasiye özgü idealler dahi gücün ekseninde eğilip bükülmektedir. Bu tür uygulama zaaf- ları toplumun çeşitli tabaklarını bilhassa yaltakçıları güçlendirmektedir. Karabulut'un (2020) deyimiyle yaltakçılar iktidardan güç çalmaya çalışan, iktidarın kanyıyla beslenen toz taneleridir. Görkemli bir ayna üzerinde biriken gerçeğin görüntüsünü çarpıtın toz taneleri.. İktidardan çaldıkları güç sayesinde kollektif sermayenin ayrıcalıklarını suiistimal eden yaltakçılar kurnaz tavırlarla parrhesi- astes kültürün ortaya çıkmasına pranga vuran en belirgin tehditler- dendir. Zira hiçbir kurnaz çarpıttığı gerçeğin ortaya çıkmasını arzu etmeyeceği gibi aynı zamanda gerçeği dile getirenleri de sevmezler (s.2947). Gerçeğin çarpıtıldığı bir kültür ise oldukça tehlike arz etmektedir. Nitekim çarpıtılmış bir gerçekliğin içine doğan birey, suiistimal edilmenin ve yozlaşmanın normal olduğunu zannedebil- mektedir. Bu şiringayla enjekte edilmiş ve sıradanlaştırılmış yaşam biçimi parrhesia'nın elini kolunu bağlayan bir diğer prangadır. Zira çalışmanın giriş bölümünde de bahsedildiği üzere insan içerisine doğduğu fiziki ve soyut çevreye uyum sağlama eğilimindedir.

Tüm bu çarpıtılmış ve asimetrik refah ilişkilerine rağmen mevcut koşullar altında erdemli bir mayayı bünyesinde barındıran

parrhesiastes özneler başlangıçta sistemin illüzyonu tarafından oyalansalar/yanlış yönlendirilseler de yaşamlarının belirli bir döneminden sonra birer hakikat anlatıcı haline gelebilmektedir. Novak'ın (2006) dile getirdiği üzere Malcolm X bu konuya yerinde bir örnektir. 1950 ve 60'lı yıllarda Afro-Amerikan yurttaşlarla ilgili alternatif gerçeklerin gün yüzüne çıkarılması için mücadele eden Malcolm, beyaz ırkın inşa ettiği kurumsal güç yapılarının siyahi vatandaşların haklarını gasp ettiğini ve bu eşitsizliğin giderilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Hayatının erken evrelerinde mevcut sistemin ve talihsizliğin bir getirisi olarak çeşitli suçlara adı karışan Malcolm X hapisyanede kaldığı dönemlerde çeşitli okumalar yaparak kişisel gelişimine yatırım yapmıştır. Fakat ilk dönem görüşleri daha çok beyaz ırkın sistematik siyasetinin kötü olduğu ve tüm beyaz grupların bu çerçevede yer aldığı yönünde ağırlık kazanmaktaydı. Zaman içerisinde yaptığı seyahatler ve kazandığı tecrübeler aslında yaptığı genellemenin yanlış olduğuna, ırk üzerinde değil çeşitli çıkar odakları üzerinde yeni yorumlar geliştirmesine aracılık etmiştir. Söz konusu çıkar odakları *parrhesiastes* özenin de eleştirisini yönelttiği güç/otorite erkiyle ilgilidir. Özellikle hac vazifesi nedeniyle Mekke'deki kutsal toprakları ziyareti sırasında siyah-beyaz tüm Müslümanların birlikte eşit bir biçimde dini vazifelerini yerine getirdikleri manzara karşısında Malcolm'un görüşleri farklı bir eksene kaymıştır. Irk temelli bir bakış açısından ziyade yaşanan eşitsizliğin otorite/erk temelli bir sonuç olduğuna kanaat getirmiştir. Ardından mensubu olduğu değerlerin bir savunucusu olarak çeşitli konuşmalar gerçekleştirmiş ve bir ödev olarak sahip olduğu sorumluluğu *parrhesiastes* bir özne olarak icra etmiştir.

Amerika’da ifade özgürlüğünün korunmasına dair kökler, batılı sosyal, ahlaki ve etik yönetim ideallerine dayanmaktadır. Nitekim bireysel olarak kendini gerçekleştirme konusunda ifade özgürlüğü temel bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Nimmer’in de dile getirdiği üzere “bir birey ancak kendini özgürce ifade edebildiğinde kendini gerçekleştirebilmektedir”. Dahası ahlaki konularda müzakere edebilmek için, ideolojik gelişme ve insanın mutluluk arayışı gibi konularda da özgür konuşma (parrhesia) olmazsa olmazdır. Kurumsal düzeyde ifade özgürlüğünün teşvik edilmesi ise demokratik sistemlerin daha sağlıklı bir işleyişe kavuşmasına aracılık etmektedir. Şayet aktarıldığı gibi insan siyasi bir hayvan ise o halde ifade özgürlüğü toplumların doğruyu yanlıştan, adaleti adaletsizlikten ayırması için bir araçtır. Demokratik kurumların, siyasi süreçlerin ve hukukun üstünlüğünün korunması için ifade özgürlüğü (parrhesia) önemli bir bağlamı temsil etmektedir (Rosenthal, 2020). Bu anlam doğrultusunda gerek kurumsal düzeyde gerek öznel dairede bireysel ifadenin teşvik edilmediği sistemlerde parrhesiastes söylemin boy gösteremeyeceği ifade edilebilir. Eleştirel düşüncenin teşvik edildiği, farklı bakış açılarına önem atfedilen kültürlerde ise aksine parrhesiastes düşüncenin sistemi geliştireceği öngörülebilir. Tüm bu anlatılardan hareketle parrhesianın, sessizlik kültürü tarafından, eleştirel aklın yokluğundan, ifade özgürlüğünün olmayışından ve demokrasinin idealize edilememesinden dolayı prangalarla birlikte yaşamak zorunda olduğunu ifade edebiliriz. Eleştirel akıl ve ifade özgürlüğü kolektif aydınlanmanın ön koşuludur.

Kaynakça

- Alwin D. F. (1989). Changes in qualities valued in children in the United States, 1964 to 1984. *Social Science Research*, 18(3), 195-236.
- Çevik, C. (2020 Kasım 11). Kinik parrhesia veya özgürce konuşabilmek üzerine [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=WfrJrcK2JRA>.
- Darling, N., Cumsille, P., & Peña-Alampay, L. (2005). Rules, legitimacy of parental authority, and obligation to obey in Chile, the Philippines, and the United States. *New directions for child and adolescent development*, (108), 47-60.
- Darı, A. B. (2018). Sosyal medya ve siyaset: türkiye'deki siyasi partilerin sosyal medya kullanımı . Al Farabi *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 1-10. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/farabi/issue/33998/370664>
- Dyrberg, T. B. (2014). *Foucault on the Politics of Parrhesia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. doi: 10.1057/9781137368355.0003.
- Foucault, M. (2005). Doğruyu söylemek (Çev. Kerem Eksen – 1. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). Doğruyu söylemek (Çev. Kerem Eksen – 3. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019a). Özne ve iktidar (Çev. Işık Ergüden & Osman Akınhay – 6. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019b). İktidarın Gözü. (Çev. Işık Ergüden & Osman Akınhay – 5. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Greene, R. W., Horvath, D., & Browing, L. (2021). Truth-Telling and Organizational Democracy: The Rhetoric of Whistleblowing as an Act of Parrhesia. In *Whistleblowing, Communication and Consequences*. Routledge.
- Karabulut, A. (2020). Geç modern zamanda parrhesia ve kahramanlık üzerine bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 15 (7), 2943-2957.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat sonrası çağ*. İzmir: Ertem Basım Yayın.

- Lemos, A. L. M., Bitencourt, E. C., & dos Santos, J. G. B. (2021). Fake news as fake politics: the digital materialities of YouTube misinformation videos about Brazilian oil spill catastrophe. *Media, Culture & Society*, 43(5), 886-905.
- Lemos, A. L. M., Bitencourt, E. C., & dos Santos, J. G. B. (2021). Fake news as fake politics: the digital materialities of YouTube misinformation videos about Brazilian oil spill catastrophe. *Media, Culture & Society*, 43(5), 886-905.
- Lockie, S. (2017). Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology*, 3(1), 1-5.
- Nietzsche (2020). İyinin ve kötünün ötesinde (Çev. M. Tüzel, 10. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Novak, D. R. (2006). Engaging parrhesia in a democracy: Malcolm X as a truth-teller. *Southern Communication Journal*, 71(1), 25-43.
- Rose, J. (2017). Brexit, Trump, and post-truth politics. *Public Integrity*, 19(6), 555-558.
- Rosenthal, H. M. (2020). Speech Imperialization? Situating American Parrhesia in an Isegoria World. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*, 1-21.
- Şenel, A. (2011). Siyasal düşünceler tarihi (3. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tandoc Jr, E. C., Lim, D., & Ling, R. (2020). Diffusion of disinformation: How social media users respond to fake news and why. *Journalism*, 21(3), 381-398.
- Tosun, C. M., & Mehmet, B. (2018). Foucault'nun felsefesinde bir "sözel ilişki etiği": Parrhesia. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (30), 145-157.
- Uffelmann, (2005). Kendini affet, "Ben'in sabotajından kurtulma yolları (Çev Gülperi Sert). İlya İzmir Yayınevi.